

KORANÉPVÁNDORLÁSKORI GAZDAG NŐI SÍR EMBERTANI ANYAGÁNAK ISMERTETÉSE

Írta: K. HANKÓ ILDIKÓ
(Budapest)

1967 nyarán, a Tolna megyei Regölyben homokbányászás közben, egy koranépvándorlaskori, gazdag női sír került elő. A sírt DR. MÉSZÁROS GYULA, a szekszárdi múzeum igazgatója tárta fel és adta át az antropológiai leletet feldolgozás céljára.

A régész előzetes megállapítása szerint, a sír az V. század elejére tehető, amikor Pannoniában hun-gót-alán néptörödékeket vehetünk számításba. A lelet különös jelentőségű, mivel igen gazdag melléklettel volt eltemetve. A csontok homokból kerültek elő, megtartásuk jó, metrikus feldolgozásra alkalmasak. A csontvázanyagból minden fontosabb csont megmaradt (koponya, hosszúcsontok, csontos medence, csigolyák, bordák stb.). A koponyát megtaláláskor jobbfelén kissé megsértették, ez azonban a vizsgálatokat nem akadályozta.

Az anyag feldolgozását MARTIN (9) előírásai szerint végeztem.

Általános jellemzés

A *nemet* a főbb nem-meghatározó jellegek alapján állapítottam meg. A tuber frontale elmosódó (a koponya torzítása miatt!), arcus superciliaris gyengén fejlett, a processus mastoideus kicsi, a corpus mandibulae keskeny, pelvis maior alacsony, az os sacrum széles, alacsony. Mindezek mellett a koponya általános jellege, valamint a kulcscsont és egyéb vázcsontok gracilitása *női nemre* utalnak.

Az *életkor* meghatározását három módszer egybevetése alapján végeztem:

1. A koponya fővarratainak elcsontosodása szerint (TODD—LYON 12). Az endocranialis felszín alapján az elcsontosodási együttható 1,0 — ami megfelel 33—37 éves életkornak.

2. A fogak kopása alapján (KÖRBER, 5) 2. fokozatot mutat, amely megfelel a 33—37 éves életkornak.

3. A felkarcsont és combcsont szivacsos állománya szerkezetének változása és üregképződése alapján (NEMESKÉRI—HARSÁNYI 10): a felkarcsont III—IV-es fokozatot mutat, a combcsont IV-es fokozatot, ami megfelel 53—57 éves kornak.

Mindezek egybevetése alapján az életkort 39—43 évre állapítottam meg. Az életkor adatok nagy szórást mutatnak. Az eltérés okai többek között a táplálkozásban is kereshetők. Irodalomból (7) ismert tény, hogy a bő A-vitamin

1. táblázat

Koponyamérétek

Table 1. The skull measurements

MARTIN-szám Number of MARTIN	Méret (mm-ekben, ill. fokokban) Measurement (in mm-s or in degrees)	MARTIN-szám Number of MARTIN	Méret (mm-ekben, ill. fokokban) Measurement (in mm-s or in degrees)
1.	167	40.	91
2.	165	42.	104
3.	165	43.	107
5.	95	44.	94
7.	31	45.	124
8.	125	46.	93
9.	93	47.	109
10.	124	48.	68
11.	115	50.	27
12.	117	51.	36
13.	99	52.	32
17.	136	54.	20
20.	113	55.	49
23.	467	60.	58
24.	290	61.	60
25.	358	62.	46
26.	123	63.	36
27.	120	65.	119
28.	115	66.	90
29.	113	68.	109
30.	103	68/1.	8
31.	102	69.	27
31/1.	67	70.	71
32/1.	53°	71/a.	32
32/2.	48°	79.	122°
33/1.	86°	79/1.	16
22/a.	102	74.	83°

dús táplálék a fogakat szilárdítja, ugyanakkor a vázesontok korai általános osteoporotikussá tételét idézi elő.

Termet: az egyén termetét a hosszúcsontok méretei alapján (8, 13) számítottam ki, 156 cm, azaz a nagyközepes alsó határa.

A koponya, valamint a vázesontok méreteiről és anatómiai variációiról az 1., 2., 3. és 4. táblázat tájékoztat.

A fogazat jó, a bal alsó második kisőrlő kivételével teljes. A rágófelszín alig kopott, a dentinréteg gyengén barnás színezetű. Caries még kis mértékben sem mutatkozik egyetlen fognál sem. Az első felső metszőfogak ásóalakúak, kicsinyek. A felső fogsor erőteljesen az alsók elé zárul (opisthodontia, 1. tábla.) Így a felülharapás következtében a felső fogsor belső élei és az alsó fogsor külső élei aránytalanul koptak le.

A lelet taxonomiai értékelése

A taxont a következő jellegek alapján állapítottam meg: termet 156 cm. Vázesontjai vékonyak, gracilisek, arányosak. A finom és kecsesnek tűnő

2. táblázat

A lelet vázsontjainak méretei és jelzői

Table 2. Skeletal bone measurements and indexes

Vázsont Skeletal bone	MARTIN-szám Number of MARTIN	Méretek és jelzők Measurements and indexes	
		jobb right	bal left
<i>Clavicula</i>	1.	133	—
	6.	27	—
	6 : 1	20,30	—
<i>Humerus</i>	1.	298	—
	5.	18	17
	6.	13	12
	6 : 5	72,22	70,60
	7 : 1	26,26	—
	7.	52	52
<i>Radius</i>	9.	40	—
	1.	234	232
	4.	10	9
<i>Ulna</i>	5.	9	9
	13.	11	10
	14.	11	10
<i>Sacrum</i>	13 : 14	100,00	100,00
	5.	119	
<i>Pelvis</i>	1.	200	
	2.	147	
	1 : 2	136,05	
	23.	112	
	24.	140	
	23 : 24	82,46	
<i>Femur</i>	1.	418	422
	6.	25	25
	7.	23	23
	9.	28	28
	10.	21	21
	19.	39	40
	29.	129°	130°
	6 : 7	108,69	108,69
	10 : 9	75,00	75,00
	<i>Tibia</i>	8a	26
9a		17	17
9a : 8a		65,38	65,38

megjelenést fokozhatta a koponyának relatíve kismértékű, de a típushoz képest közepes mértékű torzítása. A csontok izomtapadási reliefjei gyengén fejlettek. A metszőfogak microdontes-mesodontes. A koponya eredeti típusjellegeit a torzítás kissé megváltoztatta, ezt részletesen a koponyatorzítás címszó alatt tárgyalom. Mindezek alapján a csontvázlelet meghatározott taxonja: *gracil-mediterrán*.

3. táblázat
A lelet jelzői
Table 3. Skeletal indexes

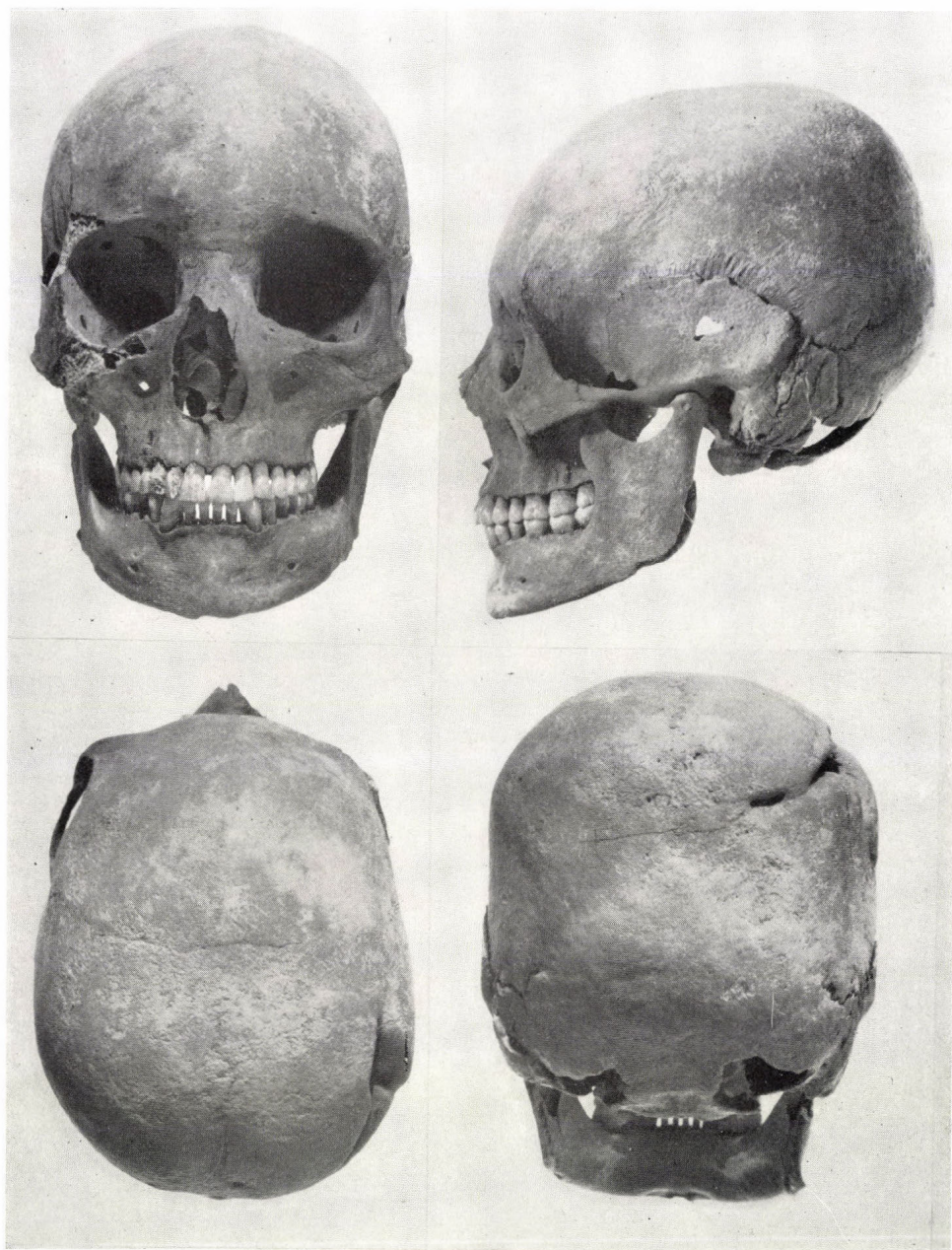
Jelzők Indexes	MARTIN-szám Number of MARTIN	Jelző Index	Jelzőkategória Class of index
<i>Koponya — Skull</i>			
I 1.	8 : 1	74,85	dolichokran
I 2.	17 : 1	81,43	hypsikran
I 3.	17 : 8	108,80	akrokran
I 12.	9 : 10	75,00	—
I 13.	9 : 8	74,40	eurymetop
I 16.	27 : 26	97,56	—
I 22.	29 : 26	91,86	—
I 38.	47 : 45	87,90	mesoprosop
I 39.	48 : 45	54,84	mesen
I 42.	52 : 51	88,88	hypsikonch
I 48.	54 : 55	40,82	leptorrhin
I 46/a.	50 : 44	28,72	—
I 58.	63 : 62	78,26	leptostaphylin
I 54.	61 : 60	103,45	dolichuran
<i>Csontváz — Skeleton</i>			
Clavicula	6 : 1	20,30	gracilis
Humerus	7 : 1	26,26	—
Ulna	13 : 14	100,00	—
Pelvis	23 : 24	80,00	platypellia
Femur	6 : 7	108,69	—
	10 : 9	75,00	platymer
Tibia	9/a : 8/a	65,38	mesoknem

Koponyatorzítás

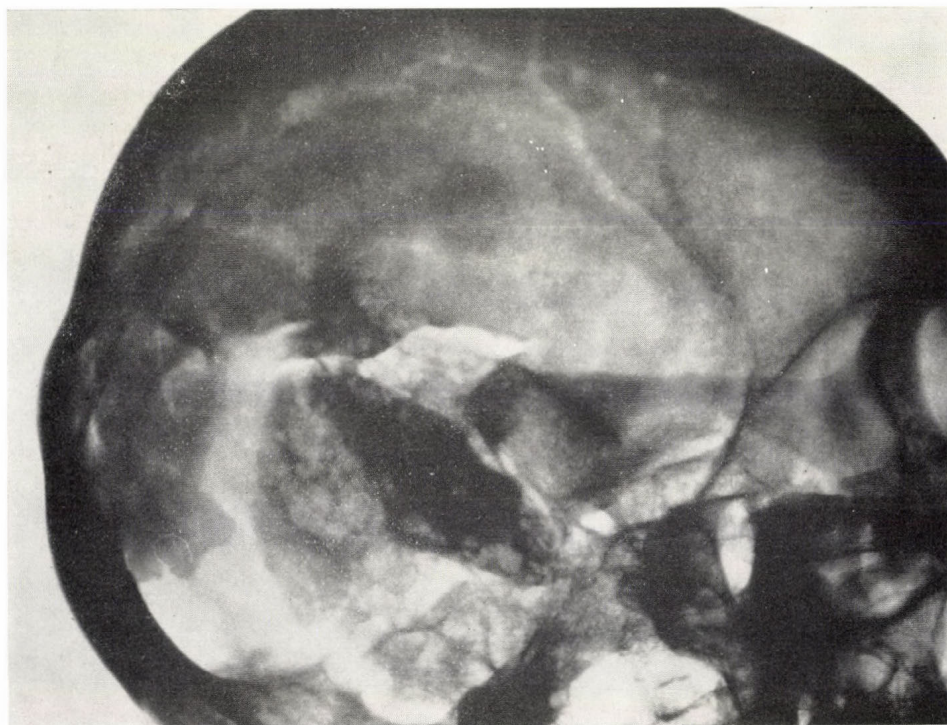
Típusa az egyszerű frontális torzítások közé tartozik (2). A torzítást valószínűleg bandázs-kötéssel végezték, ami a frontális részen át a fül mögött haladva a nyakszirti részt fogta körül. Nem tartom valószínűnek a STLOUKAL (11) által leírt keresztkötést az áll alatt, mert ez erősen akadályozta volna a gyermeket a táplálkozásnál. Inkább feltételezhető a BELLASI (1) által említett fejtetői keresztkötés. Ez inkább csak rögzítő célt szolgált volna. Ennek feltételezése indokolt, mivel a leszorított részen a koponya középső rétege (diploe) beszűkül, ami röntgenfelvételen is jól látható.

Ugyancsak erre enged következtetni a fejtetőn kialakult enyhe horpadás. Magyarázható még a torzítás egyszerű átkötéssel a frontális és occipitalis részen keresztkötés nélkül. Ebben az esetben a fejtetői gyenge horpadás a mediterrán-típusú koponya eredeti jellegéből fakadna, amennyiben a frontális rész feltolódása miatt, a lapos fejtetőn relatíve egy horpadás alakul ki. Sajnos, a torzítás olyan gyenge, hogy ennek eldöntése nehéz, bár a BELLASI módszer mellett szól a fenn említett diploe-réteg beszűkülése a fejtetőn is.

A torzítás mértéke: OETTINGER—GINZBURG—ŽIROV-féle jelző szerint (6) 84,24 kismértékű torzításnak felel meg. A GINZBURG-féle (6) abszolút méret szerint, pedig 139, azaz kisközepes mértékű.

I. tábla A lelet koponyája négy normában.
Plate 1. Regöly, grave no. 1. Skull in four norms.

2. tábla A jobb oldali tuber parietale-n in vivo kapott és gyógyult seb (fent); a lelet koponya-sebének rétegröntgenfelvétele (DR. KATONA FERENC felvétele, lent).
Plate 2. The healed wound on the right tuber parietale of the skull (Above); Tomographic picture of the head-wound of the find (below).

4. táblázat

A lelet morfológiai jellemzői és anatómiai variációi

Table 4. Morphological characters and anatomical variations

Jellegek — Characters	
Agykoponya vastagsága	vékony-középvastag
Koponyaalap alakja (SERGI)	dolichoellipsoid
Koponyaalap alakja hátulnézetben	bomba alakú
Járomív jellege	phaenozyg
Arc jellege	phaenoprosop
Homlokalak	keskeny
Homlok fejlettsége	lapos (torzítás miatt!)
Nyakszirt alakja	curvooccipital
Halántékpikkely fejlettsége	vízszintes
Pteriontáj variációi	széles sutura sphaenoparietalis
Orrgyök	kissé nyomott (torzítás!)
Csontos orr	kiálló
Csecsnyúlvány fejlettsége (MARTIN)	3. közepesen fejtett
Glabella fejlettsége (BROCA)	1. fejletlen
Falcsonti dudor fejlettsége	közepesen fejtett
Csontos orr mediángörbéje (VIRCHOW)	4
Orrtövis fejlettsége (BROCA)	4
Állcsúcs alakja	közepes piramis
Csontos orrhát profilja	egyenes, gyengén konkáv
Foramina parietalia	jobbaldalt: 1
Alsó koponyakörvonal	hullámos
Torus occipitalis fejlettsége	fejletlen
Lambdapont magassága	középmagas
Protuberantia occipitalis externa (BROCA)	1
Nyakszirtpikkely fejlettsége	fejletlen
Arcus superciliaris fejlettsége	fejletlen
Tuber frontalis fejlettsége	fejletlen
Orbita alakja	subrectangularis, téglány
Járomtáj erőssége	közepesen elmosódott
Apertura piriformis alakja	egyenletesen keskeny
Nasalis formája (HOVORKA)	2
Apertura piriformis alsó széle	anthropin
Orrcsont görbülete	alig görbült
Foramen mentalis	d: 1 1/2, s: 1
Fossa canina	nagyon mély
Torus mandibulae és torus maxillae	van
Fogsorív alakja	szögletes parabola
Sutura palatina transversa alakja	egyenes
Szájpad mélysége	középmély
Foramen magnum nagysága és alakja	középnagy, kerek
Humerus keresztmetszet (HRDLIČKA)	3
Ulna keresztmetszet (HRDLIČKA)	2
Femur diaphysis (HRDLIČKA)	3
Tibia keresztmetszet (HRDLIČKA)	5
Femur alakja a felső harmadban (MANOUVRIER)	5

Összehasonlítása hasonló típusú, nem torzított koponyával. Típusra, nemre, termetre, valamint hozzávetőleges korban az irodalomból ismert, Szentendre 29. számú sírban talált egyén koponyája, amely igen hasonló a Regöly-i lelethez, de nem torzított (4). Így jogosult az összehasonlítás és azoknak a jellegeknek a leírása, amelyek a torzítás folyamán a kötés követke-

tében az agykoponyán és arckoponyán egyaránt megváltoztak. Az összehasonlítás alapján megállapítható: változott a homlokdudor, amennyiben az elkötés következtében nem fejlődött ki. Az agykoponya egyenletesen emelkedik hátrafelé, kissé férfias jellegű lesz, majd hátul hirtelen megtörik, de a nyakszirti kötés következtében a nyakszirt nem dudorodik ki, hanem gyenge görbületet vesz fel. Hiányzik a mediterrán-típusra annyira jellemző egyenes fejtetői rész. Ennek ellenére a koponya még mindig dolichocephal marad. Beszűkült a homloki és a nyakszirti rész, e helyeken a kötés nyoma szabad szemmel és röntgenképen egyaránt látható (2. tábla). A tabula externa és tabula interna közötti diploe-réteg e helyeken tömörebb lett. Az eredetileg zártarcúság (kryptoprosopia) és zártjáromívűség (kryptozygia) nyitottarcúsággá (phaenoprosopia) és nyitottjáromívűségé (phaenozygia) változik. Megváltozik a SERGI-féle alapalak az eredeti dolicho-ellipsoid-alak birsoid-romboiddó alakul. Az agykoponya homloki-nyakszirti nyomása következtében a glabella-inion-távolság csökken, az egész arc laposabb, kissé „mongolid” jellegeket vesz fel. Ez megmutatkozik az orrgyök szélesebbé válásában, valamint a járomcsontok kiöblösödésében is. Az állkapocság kissé megnyúlik, az állkapocszög megnagyobbodik. Általános megfigyelés, hogy a homloki-nyakszirti torzításoknál gyakoriak a sutura metopica-k. Ez a Regöly-i leletnél a rendellenes és késői záródás következtében gyenge crista frontalisban jelentkezik.

Koponyasérülés

A koponya jobb tuber parietale-ján (2. tábla) 65 mm hosszú vágott (repszett) begyógyult seb található. A sérülés az egyént több évvel halála előtt érte, lágy részeket nem érintett, nem sértett meg agyközpontot, ostomyelitis és szeptikus komplikáció nélkül gyógyult. Az erős, éles szerszámmal történt vágás a falcsonti részt alulról, körülbelül 150 fokos szögben érte. DR. KATONA FERENC agysebész szerint körülbelül 10–15 méterről hajított, baltaszerű fegyverrel törhették be a koponyát. A seb gyógyulásánál valószínűsíteniünk kell valamilyen sebészi beavatkozást, amennyiben a repszett rész középső részét eltávolították 19 × 43 mm-es darabon. A sebszélek gyógyultak, a tabula externa és tabula interna összenőtt. A falcsonti seb következtében a koponya kissé aszimmetrikussá vált a jobb oldali rész javára.

Összefoglalás

Tolna megyéből, Regölyből koranépvándorláskori gazdag női sír került elő. A cikk ennek rövid feldolgozása, kizárólag adatközlő céllal. Csontváz 39–43 év körüli nőé volt. Típusa gracil-mediterrán. A koponya jobb tuber parietaléja in vivo sérült, a seb gyógyult. A lelet koponyája közepes-kismértékben torzított, egyszerű homloki-nyakszirti torzítással. A szerző hasonló korú, nemű, típusú, de nem torzított magyarországi lelettel hasonlítja össze a Regöly-i leletet és igyekszik párhuzamot vonni azon agykoponya és arckoponya-részekkel, amelyek a torzítás következtében megváltoztak.

*

(Előadva a Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztályának 1967. november 13-i szakülésén, közlésre beérkezett 1967. december 28-án.)

IRODALOM

1. BELLASI, P.: La deformazione cranica medioevale in Italia: Contributo antropologico allo studio del problema della invasioni barbariche. — *Rivista di Antropologia*. 49. (1962) 25—28. — 2. DINGWALL, J.: Artificial cranial deformation. — London, 1931. 340 o. — 3. GINZBURG, V.—ŽIROV, E.: Antropologičeszkije materialy iz Kenkelskogo katakombnogo mogilnika v doline r. Talas Kirgizskoj SSR. — *Sbornik muzeja antropologii i etnografii*. 10. (1949) 213—265. — 4. KISZELY I.: A szentendrei longobard temető embertani vizsgálata. *Anthrop. Közl.* 10. (1966) 57—90. — 5. KÖRBER, E.: Abrasion und Artikulationsbewegung. *D. Z. Z.* 12. (1957) 1486 o. — 6. LIPTÁK, P.: Germanische Skelettreste von Hács-Béndekpuszta aus dem 5. Jh. *U. Z. Acta Arch. Hung.* 13. (1961) 231—246. — 7. LITTLE, K.—KELLY, M.—COURTS, A.: Studies on Bone Matrix in normal and osteoporotic bone. — *Journal of Bone and Joint Surgery* (1962) 503—519. — 8. MANOUVRIER, L.: Determination de la teille d'après les grands os des membres. *Rev. Mem. de l'Ecole d'Antrop.* 2. (1892) 227—233. — 9. MARTIN, R.: *Lehrbuch der Anthropologie I—III*. Jena, 1928. XYZ. — 10. NEMESKÉRI, J.—HARSÁNYI L.: A csontvázletek életkorának meghatározási módszereiről és azok alkalmazhatóságáról. *MTA Biol. Csup. Közl.* 1. (1958) 116—164. — 11. STLOUKAL, M.: Künstliche deformierte Schädel von Vyškov. — *Anthrop. Anz.* 29. (1965) 250—260. — 12. TODD, T.—LYON, E.: Endocranial suture closure. Its progress and age relationship. Part. I—III—IV. Adult males of white stock. *Am. J. Phys. Anthrop.* 7. (1924) 325—384. — 13. WOLANSKI, N.: Graficzna metode obliczania wzrastu na podstawie kości długich. *Przegląd Anthr.* 19. (1953) 403—404.

THE ANTHROPOLOGICAL EXAMINATION OF A RICH FEMALE FIND OF REGÖLY FROM THE EARLY MIGRATION PERIOD

by

Ildikó K. Hankó

(Summary)

A valuable grave-find, dating probably from the fifth century, came up in summer 1957 from Regöly (Hungary, county of Tolna). The communication does not aim to give a thorough comparative study of the skeleton, but is mainly confined to an exact and detailed description of the material. It is the grave of a woman of about 39—43, belonging to the gracile-mediterranean type. The skeletal bones are weak, undeveloped. The finding has a special value owing partly to the smashing blow suffered in life, on the right parietal protuberance, and survived by many years, partly to the deformation of the skull, representing the usual Germanic ladies' fashion. Radiograph of the phenomena support the author's observations. Since from the Germanic anthropological literature in Hungary an individual of the same sex and type, of almost identical age of life and stature is known (Szentendre, grave 29), the changes of the cerebral and facial cranium induced by the deformation of the skull could be established.

A szerző címe: DR. KISZELYNÉ HANKÓ ILDIKÓ
Budapest XI., Gyopár-utca 8. I/4.

BAKAY, K.—KALICZ, N.—SÁGI, K.: *Veszprém megye régészeti topográfiája. A keszthelyi és a tapolcai járás.* Magyarország régészeti topográfiája I. (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966. 221 oldal, 42 táblával, 8 térkép melléklettel. Ára: 167.— Ft.)

A magyar régészeti irodalom egy nagy jelentőségű sorozat, a „Magyarország régészeti topográfiája” első kötetével bővült. A kötet Veszprém megye keszthelyi és tapolcai járásának lelőhelyeit dolgozza fel a paleolitikumtól kezdve a törökkor végéig. A kötet anyaggyűjtése 1965. június 1-én zárult le. A munka elméleti és gyakorlati módszertanát a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Kutató Csoportja dolgozta ki, amely 1964-ben, a magyar régészek plénuma előtt is megvitatásra került és néhány hasznos észrevétellel bővült.

A lelőhelyek, illetve a régészeti leletanyag számbavétele elsősorban a szerzők helyszíni terepbejárása alapján történt. Kiegészíti ezt a helyi névanyag, a régi térképek, oklevelek, múzeumok és gyűjtemények régészeti és adattári anyaga is. A két járás 60 közigazgatási egysége ábécé sorrendben szerepel a kötetben, mindegyiket térkép egészíti ki a lelőhelyek feltüntetésével. A lelőhelyek kronológiai sorrendben vannak leírva, a felhasznált irodalom feltüntetésével. A kötet végén a 42 tábla az e területen előkerült régészeti emlékek fő típusait mutatja be. A mellékletben 8 térkép a két járás különböző korokból származó régészeti lelőhelyeit vetíti ki.

Magyarország régészeti topográfiájának első kötete igazolta az előzetes várakozást. A kötet anyaga és kitérő dokumentációja (a különböző jellegű elemző térképek, a könnyen használható jelkules rendszer, az e területre vonatkozó teljes irodalom felsorolása és a különböző mutatók) nemcsak a régészek, hanem a rokon tudományszakok — így a történeti antropológia — művelői számára is elsőrendű jelentőségű. Várjuk a következő kötetek mielőbbi megjelenését!

GYENIS GYULA